

לב להבין

הבנה ועיון במקרא

גליון נ"ט

פרשת דברים

שנה ב'

על סדר

פרשת השבוע

בפתחי הלב - ונושנתם

מכל פרשיות התוכחה הרבות שבתורה - נבחרה פרשת 'פי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ' - בכדי להיקרא ביומו של תשעה באב. ויש מקום לשאול על הבחירה בפרשה זו - באשר אינה מאריכה בתיאור הפורענות שתבוא על ישראל בעת אשר יעזבו את ברית השם אלוקיהם, וכל מה שמוזכר בה הוא רק עצם העובדה שיגרום החטא לכך שיגלו מארצם.

ואם נאמר שנקרית משום שרמוזו בה חורבנות בתי המקדשות, כמו שדרשו חז"ל מהגימטרייה של המילה 'ונושנתם', יהיה לנו לשאול - מה לנו לתור אחר רמזים בעוד יש לנו פרשיות המדברות על כך במפורש, דוגמת מה שנאמר - 'והשימותי את מקדשיכם ולא אריח בריח ניחוחכם'.

וכאשר נעיין בתוכנה נראה שהיא צריכה תלמוד מכמה פנים. ראשית, לא מוזכר שיעשו תשובה מחמת רוב הפורענות. ואדרבא - ועבדתם שם אלהים מעשה ידי אדם עץ ואבן אשר לא יראו ולא ישמעו ולא יאכלו ולא יריחו' - ומיד נאמר 'ובקשתם משם את יי אלהיה ומצאת פי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך'.

ובנקודה זו הפרשה עוברת לדבר על ענין שלא קשור לכאורה לתוכנה - 'פי שאל נא לימים ראשנים אשר היו לפניך למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ ולמקצה השמים ועד קצה השמים הנהייה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמהו; השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש כאשר שמעת אתה ויחי; או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסת פאתת ובמופתים ובמלקמה וביד חזקה ובזרוע נטויה ובמוראים גדלים ככל אשר עשה לכם יי אלהיכם במצרים לעיניך'. וצריך להבין מה בין דברים אלו לתוכחה זו.

אבל המתבונן יראה שפרשה זו נתייחדה מכל פרשיות החורבן והתוכחה שבתורה, במה שפותחת 'ונושנתם'. משמעות הדבר היא שיבואו דורות בנים ובני בנים - אשר לא ראו ולא ידעו את יד השם הגדולה, ויראו את מציאות ישראל בארצו ומקדש השם בתוכם - כמציאות טבעית ופשוטה אשר לא יידעו להעריך אותה כדבעי, מה שבייא אותם להפר ברית ה'.

ואם כן - לא מדובר על סתם פורענות ותוכחה, מפני שכאן מטרת הגלות היא לא כנקמה ועונש. כדי להיווכח מה משמעות היותם לעם השם, צריכים להגיע לנקודה של מה היה קורה לולא היו נבחרים - שיחזרו להיות מתי מעט בגויים ויפוצו בין משפחות האדמה. מה שבייא למפנה הוא דווקא מה שימצאו את עצמם עובדים לאלוהי הבל אשר לא יועילו ולא יצילו. עצם הגיעם למצב שכזה - ביא אותם להתבונן ולראות איך היה מצבו הנכון של העם בימיו הגדולים.

ועל כן לא הרחיבה התורה בתיאור הפורענות שתבוא עליהם באותה העת. משום שפרשה זו מדברת רק על ביטול המציאות של ישראל כעם השם. דווקא מהמקום אליו יגיעו, משם יתעוררו לבקש את השם. פי שאל נא לימים ראשנים - מנקודת הריחוק הגדולה ביותר - אז אפשר לבוא ולחדש את הברית.

•••

ועל כן נקבעה פרשה זו ליקרות בעיצומו של תשעה באב. יום זה, לא נקבעו בו סליחות ותחנונים, מפני שהוא 'מועד' המוקדש אך ורק לאבל, לא לזעקה ולתפילה. וכל מטרתו הוא רק להראות הריחוק והמצב הבלתי-נכון שישאל מצויים בו. 'איכה ישבה בדד', 'איכה יעיב באפו', 'איכה יועם זהב' - כיצד זה ייתכן, הרי זה כל כך לא נכון.

ובכך יש לנו כאן ניגוד מוחלט לליל הסדר. אם שם מתחיל בגנות ומסיים בשבח, כאן מתחיל בשבח - ומסיים בגנות. מהמצב הנעלה שבו היו שרויים ישראל על אדמתם סביב למקדש השם - כביכול יש כאן חזרה לעבר הנהר שישבו בו אבותינו, לארמי אובד אבי. מ'ואתכם לקח יי... להיות לו לעם נחלה פיום הזה' עד 'ונשאתם מתי מספר בגוים אשר ינהג יי אתכם שמה'.

זהו מהות יומו של תשעה באב - להתאבל על מציאות השבר והחיסרון. אבל כל זאת - לא כמטרה לכשעצמה. בחצות היום אנו קמים מן האדמה, ננערים מן העפר ומנערים את האפר. כי מהמבט של פרשת 'ונושנתם' - עצם מה שהצלחנו להעמיד את מציאות ההעדר והחורבן, ולהשיג את נקודת הריחוק הגדולה - זוהי בעצמה הארת הנחמה. ומעתה והלאה כבר יש מקום להתחיל לבנות את המשכן שבלב, עד שנזכה לשוב למעלתנו כבראשונה כאשר נחתמת הפרשה - 'ושמרת את חקי ואת מצותיו אשר אנכי מצוה היום אשר ייטב לך ולבניך אחריה ולמען תאריה ימים על האדמה אשר יי אלהיה נתן לך כל הימים'.

ספר דברים – בין משנה תורה למשנה לתורה

-מאמר א' – למהותו של ספר דברים-

ספר דברים – שאנו עומדים בפתחו, נאמר כולו מפי משה רבינו בעמדם בערבות מואב על ירדן ירחו. וכאשר נבקש לרדת למשמעותו, נמצא מה שנראה כסתירה פנימית שעוברת לאורך כולו. מחד – בספר זה מתחדשים גלויי חיבה וקירבה בין הקב"ה לעמו, דוגמתם אנו לא מוצאים בשאר חומשים. ודבר זה מופיע מתרי אנפי – גם ביטוי מצד הקב"ה שאהב אותנו ובחר בנו לעמו חביבו, והן ציווי עלינו לאהבו ולעבדו בכל לבבינו ונפשינו. עד כדי שניתן לומר כי כמעט כל המצוות שחזרו ונשנו בספר דברים, לא באו אלא לחדש גישה לקיום המצווה ממבט של 'לטוב לנו כל הימים'.

אבל מאידך – יהיה עלינו ליישב דבר זה עם העובדה שבספר זה באו אזהרות לאין-מספר בדבר הפניה אחרי אלוהי ניכר הארץ, ועבודה זרה למיניה ולסוגיה. וכאן עלינו לשאול – אם אכן בא לחדש מדרגה זו – של עבודה הנובעת מתוך אהבת השם, מדוע דווקא כאן הוצרך להזהיר פעמים כה רבות שלא יסורו מעל פניו.

זאת ועוד, שהמעייין יראה כמעט כל המצוות שהתחדשו בו – עוסקות דווקא בתוצאות של מצב לא-נכון בעם ישראל – כמו זקן ממרא, ייבום וחליצה, מוציא שם רע וגירושין. עדים זוממים, אשת יפת תואר, יכיר הבכור, פן יהיה דבר עם לבבך בליעל ועוד. ודבר זה יקשה עלינו שבעתיים – האמנם דווקא כעת, לפני הכניסה לשבת בבית השם – זהו המקום שבו עולים חששות מעין אלו.

ספר דברים נקרא בפי חז"ל – 'משנה תורה'. למילה 'משנה' ישנם ב' משמעויות. מחד – מלשון שניות וחזרה. ומאידך – מלשון משנה – שני בחשיבותו – כמו משנה למלך. ואם כך – נצטרך להבין מדוע ספר דברים נקרא בלשון כזו – שהוא כביכול משנה בחשיבותו לשאר התורה כולה.

אבל המתבונן יראה שעם ישראל עומדים לפני מפנה משמעותי בכל הנהגת השם עמהם. אם עד כה חנו סביב למשכן השם והנהגתו התבטאה בניסים גלויים שנעשו להם דבר יום ביומו – הרי שבארץ ישראל כבר לא יותר להם דבר מכל אותה הנהגה ניסית. ואף משה רבינו – מי שנשלח אליהם מן השמים להביא לפניהם את דבר האלוקים – לא יזכה להיכנס עימם אל הארץ הטובה.

מתחילה – כאשר הובטחו בגאולת מצרים נאמר להם: "לִכֶּן אָמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְיָ וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלַת מִצְרַיִם וְהֵצַאתִי אֶתְכֶם מֵעֲבָדֵתָם וְגֵאתִי אֶתְכֶם בְּזֶרַע נְטוּיָה וּבְשִׁפְטִים גְּדֹלִים: וְלִקְחֹתִי אֶתְכֶם לִי לְעָם וְהִיִּיתִי לְכֶם לְאֱלֹהִים וַיְדַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם הַמוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלֹת מִצְרַיִם: וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נְשָׂאתִי אֶת יְדֵי לְתַת אֶתְּהָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלְיַעֲקֹב וְנָתַתִּי אֶתְּהָ לְכֶם מוֹרֶשֶׁה אֲנִי יְיָ".

מכאן אנו למדים שתכלית גאולת מצרים הייתה אמורה להתממש בשלימותה רק כאשר עם גאולי השם, אלו שחזו באותות ובמופתים וביד החזקה – ונוכחו לדעת כי השם הוא האלוקים אין עוד – המה יבואו לארץ ישראל – ויירשוה להקים בה ממלכת כהנים ועם להשם. אבל נגזרה הגזירה וגרמה לכך שבני אותו דור דעה – לא יזכו לבוא לארץ הקדושה אלא ייכלו במדבר.

מציאות זו גרמה – שדור נוחלי הארץ לא היו אלו שזכו להיגאל ממצרים, ולעמוד למרגלות ההר, אלא רק אלו שנולדו למציאות הנהגת השם כמציאות פשוטה ונגלית. וממילא – ביום שיבואו אל הארץ והכל יעבור להתנהל כבדרך הטבע ומנהגו של עולם – קיים החשש הגדול – שיעזבו הכול מאחרי גוים. שהרי הם הורגלו עד עתה בהנהגת השם שנגלית עליהם ובניסים שנעשו להם דבר יום ביומו, ועתה – יחשך עולם בעדם.

ולשם כך הוצרכו לעבור הכנה ליום שאחרי - לזמן כבר לא יחנו כולם סביב למשכן העדות, ולא תצא אש מאת השם ותאכל את כל הסר מעל פניו. הן אמנם, יהיו להם נביאים ומוכיחים, השראת שכינה ובית המקדש, אך לא בצורה נגלית - כאשר זכו בחיי חיותו של משה רבינו.

המעבר לחיים מתוך העלם הנהגת השם - מצריך כינון וביסוס מחדש של כל שמירת התורה והמצוות. ולצורך כך נועד ספר דברים - שכל כולו אינו אלא כהכנה לקראת הפרידה ממשה רבינו והכניסה לארץ ישראל. והתחדש בו מציאות חדשה לקיום התורה - לא רק מתוך הנוכחות התמידית והמחייבת של שכינת השם בינותם, אלא גם ובעיקר מתוך הבנת הידיעה כי הם אלו חוקים ומשפטים צדיקים - אשר העושה אותם יחיה בהם בזה ובכא והעובר עליהם לא ינקה מעונשו. ועל כן הוצרך לחזור ולשנות כאן את כל התורה - ממבט של דור נוחלי הארץ, אותם אלו שכבר לא יזכו לכל הניסים שיעשו להם דבר יום ביומו.

ולכן נקרא בשם 'משנה תורה' - מחד הוא חזרה על עיקרי מצוות התורה, ומאידך הוא כביכול משנה בחשיבותו - שהרי כל התורה בצורה של פניה ישירה מהקב"ה אל בני ישראל, אבל ספר דברים נכתב מפי הגבורה בלשון נסתר - כאילו משה רבינו הוא העומד ומצווה על פי השם. מפני שזוהי ההנהגה שבה לחדש - קיום מצוות השם גם מתוך העלם הנהגתו.

וזה יבאר לנו מדוע דווקא בו מצינו את האזהרות הרבות שלא לסור מעל פניו. כל עוד שהיו בצל הנהגת השם הנגלית והמחייבת - לא יכלו לעבור על דברו - מחמת יראתם אותו. המעבר לארץ אשר הכול יתנהל בה על פי דרך הטבע-מחייב להרחיב בדבר העונש הצפוי למי שיעבור על מצוות השם, ומאידך - הישענות על אהבת השם ועל האמונה והאמונה כי אלו חוקים ומשפטים צדיקים שציווה אותנו מחמת אהבתו אותנו.

וכעת נבין שלא לחינם נקבעה קריאת של פרשה זו סמוך ונראה ליום תשעה באב. ביום זה אירע הקרע הגדול - חטא המרגלים. שורש כל המצב שממנו נבעו כל החורבנות כולם. שהרי אם היו נכנסים אז לארץ - לא היו גולים ממנה לעולם, ודבר זה היה נחקק כמציאות שלימה לעולמים.

בספר דברים יש בכדי להביא את הסתירה הפנימית שאנו חיים מאז רחקנו מעל פני שולחן אבינו. על פניו כמציאות זו יש ירידה, אך בעומק הדברים - דווקא בה נוכל למצוא את התשובה והתיקון. כי כמו אז - בני ישראל נדרשו להעמיק את הקשר והחיבור - לקראת העלם הנהגת השם מאיתם, כך הוא הדבר לכל אורך שנות גלותם - ככל שהולכת וקודרת חשכת הגלות - כך העמיקה אהבת השם אשר בקרב בני עמו.

והדברים אמורים אף לבני הדור האחרון, אשר יחד עם מה שזכינו שהרוויח השם לנו ופרינו בארץ, מצבו הרוחני של העם הולך מדחי אל דחי, ורובו המכריע אינו מודע כלל למשמעות תפקידו כבנים לעם השם. דבר זה מביא אף לכך שמהלכי חשיבה ודרכי חיים של גויי הארצות - פעמים ומצליחים למצוא מסילות בלבכם של נאמני השם.

אבל ממשה רבינו למדנו - שככל שהגילוי משמים הולך ופוחת, כך אנו נדרשים להעמיד מערכת חיים הנסמכת על אהבה שאינה תלויה בדבר. לבסס את קיום התורה והמצוות על האמונה והאמונה באהבתו של מי שציוונו בכל זאת: 'פי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרבים אליו פני אלהינו ככל קראנו אליו, ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת אשר אנכי נתן לפניכם היום'. להשיב אל הלב את העובדה הפשוטה והמרוממת - שאנו חלק מ'גוי גדול' - אשר לו אלוקים קרובים ככל קראנו אליו, והוא אשר ציוונו בחוקים ומשפטים צדיקים, לטוב לנו כל הימים. וככל שנשכיל להעמיק בידיעה נשגבה זו - כך תגדל הכמיהה לחזור למצבו הנכון והראוי של עם ישראל. כמו שאנו ומבקשים ושונים ממקום מושבינו על הארץ: הַשִּׁיבֵנו יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְנִשׁוּבָה חֲדָשׁ יִמְיָנוּ כְּקֶדֶם; כִּי אִם מָאֵס מְאֹסְתָנוּ קִצְפֹתָ עֲלֵינוּ עַד מָאֵד; הַשִּׁיבֵנו יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְנִשׁוּבָה חֲדָשׁ יִמְיָנוּ כְּקֶדֶם.